

מודה ועוזב ואינו מנוחם

שולמית לפיד: כחרס הנשבר; כתר; 1984; עמ. 312

שולמית לפיד יחס מיוחד לבנייה היישוב היהודי הישן בא"י. גם בספר זה — תקופה היסטורית מקבילה כמעט לזו של "גיאיאנוני" — שלמרות הדמיון בזמן ובמיקום הגיאוגרפי, מוביל אותנו "כחרס הנשבר" לפלנטות קיומם אחרת. ארץ בתוך ארץ — ירושלים בישראל, ואישיות לפנים מאישיות — משה וילהלם שפירא.

ועוד — אם כ"גיאיאנוני" נראה היה שגם גיבורי הרומאן ה"פרטי" ועלילותיהם, הם במידה רבה יצגי התקופה ואירועיה; הרי שכאן הסיפור הוא כראש וראשונה סיפורו של האיש, למרות התחלולותו על רקע הייחודי של ירושלים, הנע המידית על הגבול הדק שבין חלום למציאות, קדושה וחטא, התעלות ויצריות. כל אלה מהווים רקע התפתחותי בלבדי כמעט לאישיות המתוארת.

משה (מוזס) וילהלם שפירא — דמות אוטנטית של יהודי ליד מזרח-אירופה שהתנצר, עלה ירושלימה, נשא לו "שליחת-ישו" גרמניה-נוצרית לאשה, הוליד שתי בנות, פתח חנות למימכר מזכרות, ולאט נתקף בקדחת חיפושית העתיקות שאיפיינה רומנטיקונים רבים אז — חוקרים ושאנים חוקרים, שעסקו בלהט רב בחיטוט בנכבי עפרה של ארץ-הקודש. משך תהליך היסחפותו הארכיאולוגית הסוערת, למד שפירא על בורין את פני התקופות ההיסטוריות הרלוונטיות, את אופי הכתב העברי המתחיים לכל אחת מהן. הפך לחריף ולבקיא בכל תג מתגיו ובכל סימן שנתנו בו שפות האזור האחרות, ובנוסף, דאג להכיר את אורחות חיי הבדדים — גששי העתיקות ומתוכיהן.

מבעליו של פוף מכירה סתמי, צמח לאט לדמות בעלת תשיבות והשפעה ראשונות במעלה ביחס לכל שהתרחש בחתום מחקרי ומסחרי זה כאותם ימים.

תוך כך הלך ותפח בו חלום, המאפיין חוקרים רבים, בדבר הגילוי הגדול הצפוי לו, ולאחר המאבק על מצבת מישע שחשיבות פענוחה נגולה ממנו, כביכול, ע"י החוקר הצרפתי קלרמן גאנו; הפך חלומה זה לדיבוק שהביאו לראשית נפילתו — לעיוורון האבחנתי בין אמת לשקר, בין מקור לזיוף שפיתח בכדי להשיגו. האמת הרצויה לו בלבד הקרינה מאז את עוצמתה על העובדות, והסתירה בעיכוביה הרגשי את

מות השירה (המשך)

לפיכך ברצף העלילתי, החלק השני, לעומת זאת, המתמשך על פני מאה עמודים ומעלה (בעברית), כל כולו הוא מונולוג פנימי. בו הופך וירגיל במשמעות הקיום שלו, במטרותיה של השירה וכיצד באלה, עד שהוא מגיע למסקנה הנחרצת שיש להשמיד את יצירתו. החלק השלישי, המרכזי שביצירה, תופס כמעט את מחציתו של הרומאן כולו — כמאה וחמישים עמודים. בדרך הרצאתו, חושבני, הוא מבקש ללכת בעקבות הדיאלוגים הפילוסופיים של אפלטון, אם כי גם כאן צמוד המספר לתודעתו של וירגיל, ובין הדיאלוגים ובתוכם משוכצים קטעי הזיה אל-מציאותיים. אבל עיקרו, רב רובו של הפרק הוא בשיעחו של וירגיל עם רעיו, המשוררים פלוטיוס ולוציוס, ובדיאלוג הארוך והמאלף שבינו ובין אוגוסטוס. בחלק הרביעי, הקצר מכולם, אנו עוקבים אחרי תודעתו של הגיבור מעבר לסף המוות, במסעו המיתולוגי של האין-סוף. קשה כאן לדבר על "מונולוג פנימי", שכן במהותם של הדברים הוא מעבר לקר החידלון. אין בהם יסוד פילוסופי, ודאי שלא פסיכולוגי. פרק זה כל כולו הוא שירה המנסה לתפוס את המות כאחדותו עם החיים בתחומה המעורפל של המיתוס.

"ברוך למד מגוים לעשות את הלשון לא כלי המכיל סיפור מעשה, אלא היא היא סיפור המעשה, ממנו ובו, כמו פנים ופרצופים שאינם בני הפרד" — אומר אוכמני בהקדמתו לספר. לשון אחר, הספר איננו עשוי, כדרך הרומאן הקלאסי, רצף מתמשך של עלילה הנושא את המשמעות המיוחסת למציאות האנושית המתוארת בו, אלא רצף מטאפורי, כדרכה של שירה, העומסת את המשמעות על המלה ועל התמונה, ולא על הסיטואציה העלילתית. זהו, כמובן, אחד העקרונות שבעורמם שכר ברוך את "מסורת הרומאן הקלאסי". מבנה זה של הרומאן, המנתץ לחלוטין את צורת הרומאן — מספר ברוך — הצריך תוספת של כמתאים עמודים, ועלה לו במחיר של שלוש שנות עבודה נוספות.⁸ אבל דומה שאין זה המחיר היחיד שנאלץ ברוך לשלם עבור צורתה החדשנית של יצירתו. "מות וירגיל" הוא אחת מיצירות הספרות האיוולטיות ביותר, הקומוניקציה עם הקורא כבדה ובעייתית ביותר, ודורשת מאמצים לא רגילים. לטעמי הרי זה מחיר כבד ביותר.

ועוד הערה אשר לטיב התרגום. חלקו הראשון של הספר

הסתירות האובייקטיביות הבלתי-מסתברות שנבעו מהחומר עצמו.

פעמיים נכשל בכך שפירא בדרכו אל התהילה — לראשונה בפרשת "חרסי מואב" שהפכו כמעט לתגלית חייו, ושלגביהם הודה — לאחר מעשה לפחות — במודעותו החלקית לזיופם. ובפעם השנייה, שהוליקה אותו לאבדנו המוחלט, בנושא המגילות שאמורות היו להיות את מקורו הראשון של ספר דברים המקראי, שעוררו תגובות סוערות בכל אירופה ושנתגלו לאחר-מכן כזיוף גם ששותפותו שלו בו נשאה בלתי ברורה — אז והיום.

למרות שמרכיב המתח הבלשי קיים בעלילת הדברים מתחילתה, אין פתרונה של החידה מסתבר עד סוף הספר, לא כמימד הריאלי-דוקומנטרי ולא כמימד הכדיוני.

האם היה משה וילהלם שפירא חולם מעוות מציאות, או זיפן מדעת? ואולי טעו בו כל האחרים ולפחות גילוי האחרון — אמיתי היה?

שולמית לפיד

נראה, שהמחברת עצמה לא גיבשה את דעתה בנושא. למרות שחופש הכדיון היה בידה לפרש את תומריה כרצונה.

בריחה מהיהדות ואליה

אלא שלא בזאת, לטעמי, עיקרו של הסיפור. מה שנראה כמבט ראשון ככילוש משוחזר וצמוד לעובדות ההיסטוריות

תורגם בידי עזריאל אוכמני המנוח, וגם יצא לאור בנפרד. יתר חלקי הספר תורגמו בידי יעקב גוטשלק אוכמני, ככל הנראה, ראה לנכון להתקרב בתרגומו ללשונה של התקופה המתוארת ברומאן — המאה הראשונה לפני הספירה. הוא בחר לו, לפיכך, לשון המכילה אלמנטים משנאיים, עשירה במלים יווניות ולטיניות, או במלים נדירות סתם, בכנייני פועל שונים מאלה הרווחים בשימוש של היום. "אספקלריה" מופיעה במקום "ראי" או "מראה", "תרכוס" במקום "נרתיק" או "ילקוט", לא נדירים גם משפטים כמו "החריקו אסקריות עבותות הגרירה" או "סיעות סיעות של גרננים צרים על המארח, אורבים כי יפנה שם טריקלינון", או "סאן סאן החינגה, געש כהיון הבריאה, כמו באורקה, טמוס" וכו'. המדובר איננו ב"כיפופה של הלשון" על מנת "לקרבה לעבר הלשון הברוכית הייחודית", כטענת אוכמני בהקדמה שלו. זאת ניתן להעשות גם בתוך אוצר המלים והתחביר של הלשון הספרותית הרווחת היום — כפי שאכן עשה גוטשלק ביתר חלקי הרומאן. דומני שהמאמץ להתקרב אל הלשון הארכאית של תקופת המשנה, מלבד מה שהוא מכביד על הקורא, הצריך להתאמץ בקריאתו בלאו הכי, מחטיאה את המטרה. יש בה לדעתי מלאכותיות, שכן מקורו של הרומאן איננו בלטינית של וירגיל, כי אם בגרמנית המודרנית של ברוך ■

ידידה יצחקי

- הערות:**
1. Hermann Broch, Gesammelte Werke, Band 8 S. 282.
  2. פוליטיאה פרק י', כתבי אפלטון, תרגום י. ליבס. הוצאת שוקן תשכ"ד, כרך שני, עמ' 539.
  3. במכתב ליק. הרוימנס, פברואר-מרץ 1879. מצוטט על-פי Documents of Modern Literary Realism, ed. G. Backer, Princeton University Press, 1963, עמ' 96.
  4. ראה למשל, במסתו של ברוך קורצווייל "הגיבור בסיפורי קאפקא, מוסיל וברוך", בספרו מסכת הרומאן והסיפור האירופי, הוצאת שוקן תשל"ג, עמ' 385.
  5. ראה במבוא לספר, מאת עזריאל אוכמני, עמ' 11.10.
  6. Gesammelte Werke, Band 8 S. 280.
  7. ראה "איניאס" לוירגיל, הוצאת מוסד ביאליק, 1962, מבוא מאת שלמה דיקמן, עמ' 14.
  8. Gesammelte Werke, Band 8 S. 282.

הקשורות לאירועי-חיו של הרפתקן בעל דמיון, מסתבר בהמשך הקריאה כמסע בריחותיו ונסינות שיכתו של נער יהודי שהתנצר — מיהדותו ואליה.

התנצרותו של משה מוזס וילהלם שפירא היתה חוקית ומלאה. כך גם נישואיו לנוצרית אדוקה, ואפילו בגידותיו בה — עם ברויות-יכושית ועם משוררת אנגליה עכר-מית-למהדרין, ובתחום עיסוקו — הסתופף האיש בחברתם של קונסולים ומנהלי מוזיאונים שהיו נוצרים גמורים. ועם כל אלה, לא מצא לו מפלט אף לרגע מפניו היהודיים שנסקפו לו במראת עצמו. הוא מאיים על-ידם כלי הפסקה. נגוע, עפ"י תחושתו, בכל החליים ההיסטוריים הקשים בהם האשימו את בני-מוצאו — מירמה, זיוף, עושק.

ומתוך עמדת מפתח נפשית זו, הוא מנהל את מלחמת כבודו האבוד מראש. ברובד ההצהרתי, נרדף שפירא, איש האמת, ע"י החברה, על-לא-עוול בפפו. בעומק לבו הוא מודע לאשמתו הכפולה — בריחתו ממקורו והגנטיקה הנפשית העקרונית כביכול, הקיימת בו על-אף בריחה זו, ועל-כל-יזאת הוא מתענה בנעגועים בסיסיים למכורתו הנפשית הזווייה-שנואה-משוכת.

גרעינו הראשוני של רעיון חיפוש העתיקות ככלל וגילוי המגילות בפרט, תהליך פיענוחן האובססיבי-יחודי, חלומות הגדולה שנתלו בהן, טרוף החיפוש אחרי האישור לאמיתותן, והנפילה הסופית שבאה בעקבות אכזבתו ממנו: כל אלה לא נבעו אלא מאותו רצון לזהט של המומר-לא-טעם לגעת שוב בעברו הלאומי, בתחילת התהוותו של העם היהודי, בתורת משה המקורית ממנה ברח בריחה שטחית בראשית ימיו.

משה שפירא מכה על חטאו בדרך נפתלת וארוכה משך כל חייו. הוא מבקש לעצמו מחילה גדולה, היסטורית, כגודל חטאו. בשלה הוא מוכן להאמין בלב ולב לסלים, הנוכל הבדוי המספק לו את "מוצרי" עתיקותיו. עבודה הוא חוקר, וכורך, ומחלבת, ומחפש חיזוקים, ומחצין את שנאתו העצמית והופכה לתסביך רדיפה ולעילה לכשלונותיו. למענה הוא נע על-פני המוזיאונים השונים בעולם, מקווה, מבקש, תוקף, מתיישב, ובסופו של דבר — לאחר כלות הכל, לאחר התבזותו הפומבית הקשה, הוא מתאבד חולה ועוזב במרחקים.

מבחינה היסטורית אין מעשה ההתאבדות מעיר אף כהוא-זה על הפלתו הממשית של שפירא את עצמו. שהרי לא בהכרח צלולה עשה את שעשה. חודשים רבים קודם לכן, איבד את קשרו למציאות. אלא שמבחינה מהותית — באשמתו מת האיש, ובדרך מותו קיבץ את חוסר מחילתו עד עולם. על שני רבדיו האמורים — התייעודי-בלשי" והבדיוני-פסיכולוגי. נקרא הספר כהעלם אחר, למרות השפה הפיוטית-כבדה במקצת שאמצה לעצמה שולמית לפיד (בעיקר בקטעי ההקדמה הקצרים); על-מנת להעביר אלינו, בצד פרקי התחקיר המרתקים שערכה, את טעמם האוטנטי של המקום, התקופה והאיש. ■

עמלה עינת

עומד להופיע

"צבני-הפלאות" — מבחר מן השירה
ההונגרית לדרורתייה. (400 שנות שירה).
מהדורה דו-לשונית. תרגום והוסף מבואות
איתמר יעוד-קסט, בליווי תמונות מאת
אמנים הונגריים.